

Dvomeča obramba ekumenskih stilov

Aleš Debeljak

Kultura je v krizi samo, če izhajamo iz predpostavke o pojmovnem prekrivanju kulture z elitno umetnostjo. To se mi danes zdi sporno. Res pa je nekaj drugega: namreč to, da smo se večine načinov tolmačenja sveta naučili iz postopkov elitne umetnostne ustvarjalnosti, pri čemer je zlasti izobraževalni sistem (z univerzitetnimi izjemami nekaterih oddelkov in posameznikov) še vedno pretežno rezistenten do postmodernih zamisli amalgamacije stilov in tradicij, zato se še vedno – na primer – široko javno sprejemanje posameznih umetnin ali kulturnih proizvodov naučeno povezuje s padcem okusa in korupcijo presodne moči. Zmrdovanje nekaterih elitnih kritikov nad sijajnim pripovednim ciklusom pisateljice J. K. Rowling o Harryju Potterju je dobra ilustracija te naučene drže.

Nič novega ne povem, če rečem, da se ta situacija spreminja – in spreminja se hitro. Danes smo zanesljivo že v dobi, v kateri se kritični potencial ekspresivnih in simbolnih form, s kakršnimi je nekje do šestdesetih let prejšnjega stoletja operirala pretežno elitna umetnost modernizma (zlasti književnost), postopoma preoblikuje in naseljuje v novih formah, še posebej tistih, ki jih ne inspirirajo več niti nikogaršnji prostori meje med elitno in popularno produkcijo niti jarmi žanrske discipline in tehnološke primernosti, ampak neobremenjeno in

substancialno posegajo v vse žepe tradicij, pri tem pa uporabljajo raznovrstna medijska sredstva. Drži, v taki situaciji je težko soditi o tem, kaj je estetsko privlačno in kaj le novatorsko zanimivo, z nelagodjem tvegamo oceno tega, katera umetnina nas še zmore eksistencialno presuniti in katero je nemara smotno le informativno poznati. Da ne bo pomote: meni osebno je mrzka slavitev »zatečenega stanja« kot najboljšega vseh možnih. S tega vidika sem tradicionalist.

Še vedno namreč mislim, da je presoja nujna, razlikovanje plev od semena pa je potrebno prakticirati vedno znova, da ne bi končali v srečni temi dopuščanja, ki je le drugo ime za ravnodušnost, v kateri so krave vseh umetniških naporov enako črne. Vendar pa moj tradicionalizem ne gre tako daleč, da bi me oropal že tudi zmožnosti za zaznavanje dejstva, da pri procesu preoblikovanja izraznih oblik, ki jih mobilizira sodobna kulturna in umetnostna produkcija, skoraj gotovo nekaj negativno kritičnega potenciala odpade oziroma se razgubi, saj je kritično napetost do obstoječega družbenega, socialnega in mentalnega stanja mnogo težje vzdržati, če se naše umetnine ali kulturni proizvodi neposredno napajajo pri tem istem stanju, kakor sem pokazal v svoji turobno intonirani knjigi *Na ruševinah modernosti* (1999).

Navzlic temu izgubljanju »negativne energije«, iz katere se v zadnji posledici vedno hrani utopična vizija, ki se vsaj meni zdi zelo pomembna prvina umetniških del, segajočih onstran okvirov »zatečenega stanja«, pa bi bilo napačno odrekati možnost kritične distance kar

počez vsem in vsakomur, ki jih ne zanimajo komplicirane pripovedne strukture in zahtevnost dramaturškega loka, možnost identifikacije in potenciali za vire spoznanja in razodetja, kakršni so praviloma, ne pa nujno, skriti v tistih umetniških stvaritvah, ki skušajo načrtno nadaljevati elitno tradicijo. Ta »nova nepreglednost«, v kateri umetnine in kulturni procesi, ki so homologni elitni tradiciji, niso več avtomatično abonirani na javno pozornost kot samoumevne zakladnice dobrega, lepega in pravičnega, je pač naša usoda. Vendar bo ta situacija postala krizna le, če jo bomo zmožni izključno kratkovidno slaviti; če se bomo obnašali, kakor da je »anything goes«, ki ga tako radi ponavljajo mlini priložnostnega žurnalizma, že kar vrhunska realizacija dopuščanja, prostosti in svobodomiselnosti, ne pa le prvi pogoj za ustvarjalno neomejno imaginacijo. Če je delo imaginacije res avtentično, si sama postavi meje, sicer se razprši v poljubno brbljanje, kar zlasti – pač v duhu gesla, da je slabo v resnici že dobro – radi počenjajo mnogi advokati množične kulture. Če je kaj potrebno, je potrebna kritična zavest, da mehanična izenačitev elitne in množične kulture oropa posameznika za ugodje v presoji in mu navsezadnje jemlje sposobnost življenja, s tem pa tudi možnost izbire. Mnogo plodnejša je refleksija mnogovrstnih amalgamacij in navzkrižnih plastenj, skozi katere se nam ponuja sodobna kulturna topografija.

Ta pa, jasno, sploh ni več omejena le na lažno dilemo med elitno in popularno produkcijo, ampak je morda z enako silovitostjo, četudi za slovensko

oko nemara manj razvidno, zaznamovana s protislovnimi procesi globalizacije. Razpravljamo lahko seveda tja nekam v nedogled o razvidnih oblikah vplivov, ki jih imajo nezadržni procesi globalizacije, tj. vzpostavljanja bolj ali manj enotnih in ne glede na lokalne specifičnosti uporabljivih ter prenosljivih standardov za ekonomske in finančne transakcije ter transakcije med posameznimi državami, pripravimo se lahko o postopkih lokalnega odpora do tega, kar mnogi komentatorji imenujejo »homogenizacija sveta«, izčrpavamo se lahko v cepljenju teoretskih dlak o mehanizmih »glokalizacije«, tj. specifičnega prisvajanja globalnih pridobitev, ki niso brez ostanka in sprememb presajene v posamezne nacionalne oziroma regionalne kulturne tradicije, vendar pa se zdi eno dejstvo neizpodbitno: gre za zmagoslavje zahodne paradigme. Zahod danes predstavlja utelešenje gospodujočega načina refleksije in prakse v sodobnem svetu, kakor to stanje cinično – tako vsaj za kritike in pisatelje, ki izhajajo iz postkolonialne države, če ne celo neposredno iz izkustva tretjega sveta –, vendar natančno opisuje Terry Eagleton.

Vseeno je Eagletona treba nekoliko dopolniti, če že tovrstna dopolnitev sama pravzaprav ne kaže tudi na možnosti presejanja tistih pojmovnih dihotomij, s katerimi je zaznamovana njegova ugotovitev. Ko Eagleton pravi, da je svet razdeljen na »West and the rest«, na Zahod in vse ostale, seveda opira to svojo trditev na občutek prevzetnega prepričanja o lastni večvrednosti, katerega pogosta slabost pa je v tem, da nemalokrat zgreši izmuzljive

in hlapeče oblike tega ključnega vozlišča. Če namreč vztrajamo pri zgornji ločnici, ki razmejuje Zahod od vseh ostalih, tj. drugih in drugačnih civilizacijskih izkušenj, bomo tudi nujno ostali slepi za dejstvo, da Zahod s svojimi kulturnimi, ekonomskimi in vedno bolj že tudi političnimi režimi urejanja izkustva (liberalna demokracija, pravna država) ni danes prisoten na vseh meridianih planeta kar »kot tak«, se pravi, ni prisoten v svoji čisti, nerazredčeni in nepredelani strukturi in se tudi ne obnaša kakor enotna struktura, ki bi visela v platonističnem vakuumu večnih idej.

Nasprotno, zlahka je mogoče ugotoviti, še posebej, če so nas popotniške ambicije kdaj vodile v kraje onstran dežel »tradicionalnega Zahoda«, tj. zahodne Evrope in Severne Amerike, da je osvojitve temeljnih dosežkov modernosti na delu povsod, čeprav seveda poteka na Japonskem, denimo, z drugačno hitrostjo kakor v Siriji. Modernost pa je stvar Zahoda po sami svoji bistveni zasnovi in predpostavkah, katerih sprejemanje je nujno, če naj se modernost sploh lahko uporabi v vsakdanjem življenju in ga – upati je – tudi izboljša. Ni mogoče sprejeti samo pridobitev modernosti, ne pa tudi njenih slabosti. Ni mogoče izbirati iz paketa zahodnih idej. Nekateri azijske države so to poskusile, na primer Malezija, Tajsko, Indonezija, celo Južna Koreja, vendar se posvojitve pravil trgovanja in svobodnega tržišča brez demokratskega reda stežka obnese. Sodobnega sveta si preprosto ni več mogoče zamišljati brez suverene države, nacionalizma, ponudbe in povpraševanja na anonimnem tržišču,

političnega pluralizma, znanosti in ideje progressa, kar koli že si mislimo o njih. Vse te ideje in prakse pa je v svojih zgodovinskih krčih razvila zahodna mentaliteta, katere prednost je v tem, da je navznoter diferencirana (tako kakor so diferencirane evropske kulturne dediščine) in navzven kritična do lastnih dosežkov (praksa genocida je iznedrila tudi silovito pojmovno in politično kritiko te prakse, pač v skladu z Benjaminovo daljnovidno trditvijo, da »ni dokumenta kulture, ki ne bi bil hkrati tudi dokument barbarstva«). Usodi prejemljenih manifestacij zahodne civilizacije bojo, vsaj tako je mogoče predvidevati, bržkone sledile celo ideje »univerzalnih« človekovih pravic in individualizma, ki so danes v vročih diskusijah na raznolikih ravneh mednarodne menjave racionalnih stališč, ekonomskih ambicij in geopolitičnih strategij pogosto in ne brez razloga postavljene pod vprašaj kot »ekskluzivno« zahodne, zato pa tudi neprimerne za upravljanje političnih institucij v državah, ki se zgodovinsko niso razvijale v okviru »tradicionalnega Zahoda« (zlasti v Aziji in Afriki).

V tem kontekstu je važno vedeti, da ne gre za enosmerno ulico, pri kateri bi Zahod le bolj ali manj sofisticirano vsiljeval svojo razvojno vizijo in zamisli dobrega življenja. Če ostanemo pri prikladni, a zgrešeni delitvi na »Zahod in vse ostale«, se seveda ne moremo otresti prikrite arogance lepodušniškega humanizma, ki ljubi vse človeštvo, posameznik pa ji je odvraten; ki torej ljubi abstrakcije, pri tem pa pohodi individualne cvetove. Skromnejša in natančnejša, zato pa

dolgoročno tudi pojasnjevalno uspešnejša je po mojem mnenju tista analiza, ki vidi v sodobnih procesih presaditve zahodnih modelov v okviru drugih civilizacij »zahodnistično« paradigmo, kakor sta to s terminom »Westernistic« razvila Barry Buzan in Gerald Segan v knjigi *Anticipating the Future* (1998). Po analogiji s helenistično civilizacijo bi namreč lahko tako imenovali tisto amalgamacijo in ekumensko mešanje raznolikih, na prvi pogled včasih celo izključujočih se načinov biti in življenjskih praks in oblik mentalitete, ki poteka danes v senci, ne pa po izključnem, brezprizivnem in premočrtnem diktatu Zahoda.

Če imajo namreč civilizacije predvsem opravka z idejami, ki jih je seveda težko fiksirati, ker pač niso stabilne, potem se ni mogoče upreti vtisu, da ima sodobna »zahodnistična« civilizacija, se pravi, utemeljena na zahodni paradigmi, pri tem pa hkrati dejavno sprejema in integrira tudi izbrane ideje drugih civilizacij, podobne karakterne poteze kakor helenizem. Tiste ideje, umetnost, filozofija, ekonomija in politične zamisli, ki so se razvile v dobi antične Grčije, so šele po zmagi heleniziranih Makedoncev in kasneje rimskega imperija nad grškimi mestnimi državicami dobile paradoksalno možnost, da se izjemno razširijo in preoblikujejo družbe in ljudstva, ki so se jih te ideje dotaknile. Kaj dotaknile, penetrirale! Do padca bizantinskega cesarstva, se pravi, skoraj dva tisoč let, so grške ideje odločilno oblikovale tedanji znani svet, njihova pojasnjevalna in uporabna moč pa je ostala jasno zaznavna celo v evropskem srednjem veku.

Z drugimi besedami: sodobni svet ni razdeljen na Zahod in vse ostale, saj bi na tej osnovi zlahka padli v popularno past Samuela Huntingtona in znamenitega njegovega »trka civilizacij«, s tem pa temeljno antagonistične politične filozofije, ki ima svoje konceptualne korenine v dediščini hladne vojne. Sodobni svet je »zahodnističen« prav v meri, v kateri ga oblikujejo ideje Zahoda, ki pa hkrati vase vsrkava osupljivo veliko število raznolikih kulturnih in socialnih form. Ena največjih privlačnosti sodobne »zahodnistične« civilizacije je namreč prav v tem, da ji uspeva vzdrževati kulturno raznolikost v okviru skupnih idej. Civilizacije so seveda skeptične do novih idej, ki so v nasprotju z vladajočimi vrednotami, vendar zgodovinsko sprejemajo v svoj pogon tiste ideje, ki obljublajo krepitev moči, bogastva in stila. Fluidne in gibke so vezi med civilizacijskimi držami, zato napetosti med njimi ne kaže gledati skozi očala logike, po kateri »zmagovalec pobere vse«. S tega vidika so žalostinke pri sodobnem preurejanju svetovnih silnic preuranjene, previdnost pri veselem sprejemanju vsega, kar prihaja v paketu zahodne paradigme, pa ni nikoli odveč. Razen v primeru, če se odpovemo prisposobi dvosmerne ulice, po kateri je mnogo težje manevrirati, vendar pa je tudi edina, ki omogoča cirkulacijo. Enosmerna ulica premočrtnih vplivov, ki na nas le delujejo, ne da bi mi sami zmogli ali hoteli prispevati k tej cirkulaciji, nas obsoja na vegetiranje in počasno predajo. Zanje pa ni še čas, če sploh kdaj je.